

M6 – Sztyepecserjések

Continental deciduous steppe thickets

Natura 2000: 40A0 * Subcontinental peri-Pannonic scrub

Cőnotaxonok: *Prunetum fruticosae* Dziubaltovski 1926, *Prunetum tenellae* Soó 1947

Definíció: Fűves területeken kisebb-nagyobb foltokat alkotó vagy száraz erdők szélén szegélytársulást létrehozó, mély talajú, 0,5-1,5 méter magasság körüli, legalább 50%-ban záródó cserjések. Főbb állományalkotó fajaik a törpe mandula (*Amygdalus nana*), a csepleszmegeggy (*Cerasus fruticosa*), kis termetű rózsafajok (pl. *Rosa spinosissima*, *R. gallica*) – ezek összesített aránya a cserjefajokon belül eléri a 20%-ot. Rögzítendő minimális kiterjedése 5 m², legkisebb szélessége 1 m. Az idegenhonos (többnyire inváziós) fás cserjefajok maximális aránya 50%.

Termőhely: A középhegységi és az alföldi régióban egyaránt megjelenik. A középhegységekben – a sziklai cserjésekkel szemben – általában mélyebb talajon, enyhébb lejtőn, leggyakrabban áthalmazott löszön, esetenként kemény alapközetre rakódott sekély (10-20 cm vastag) löszrétegen alakult ki. A talajtípus ezekben az esetekben sokféle lehet (pl. rendzina, barna erdőtalaj, degradált csernozjom). Az Alföldön és a dombvidékeken egykor elterjedt volt, ma löszvölgyek, löszmélyutak peremén, meredek lejtőkön, mezsgyéken, halmokon, más cserjések, lösztölgyes-maradványok vagy tájidegen erdők szegélyében fordul elő. A talaj ezekben az esetekben főleg humuszban gazdag mészeledékes csernozjom, degradált csernozjom, csonka barna erdőtalaj lehet.

Állománykép: Alacsony, 0,5-1,5 m magasra növő, de leggyakrabban csak félméteres. Az uralkodó cserjefaj borítása többnyire legalább 40-50%-os, gyakran sűrű állományt képez, amelybe esetenként más cserjefajok is elegyedhetnek. Bár lágyszárú szint is kialakul, de az csak a ritkásabb, felnyílt cserjészintű foltokban és a szegélyeken fejlett. Számos kétszikű jellemző, sok erdőssztyep-elemmel, de a sztyepréti fajok (így pázsítfüvek) egy része is benyomulhat. Néha egyes kétszikűek nagy borításban lehetnek jelen, és a virágzás időszakában az állomány képének meghatározó elemei.

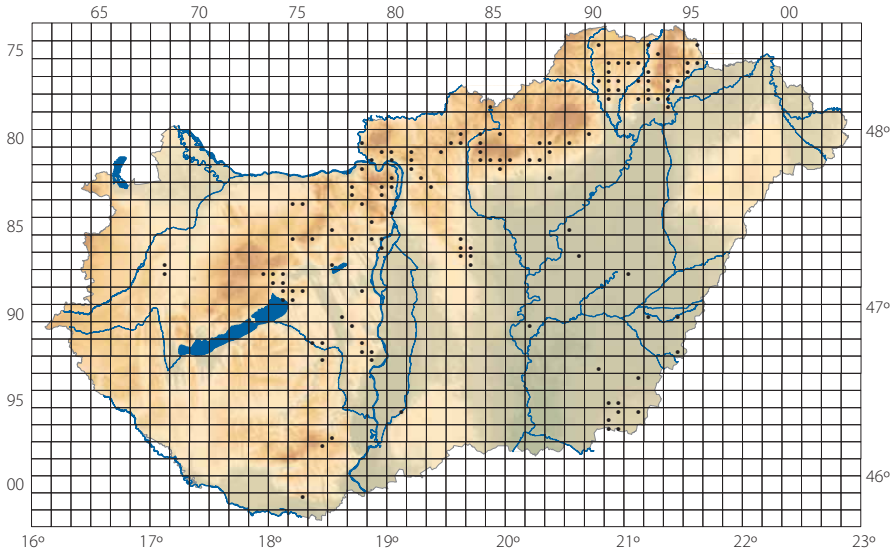
Ritkábban a cserjék magas és sűrű állományt képeznek, ahol a „falanx-szerű” *Amygdalus*, *Cerasus fruticosa* vagy *Rosa*-hajtások között és alatt nem sok kétszikű

virágozhat. Ha az állományt semmilyen zavarás nem éri, de pl. a szárazság miatt versenyképessége gyengébb a környező gyepeknél, akkor kiritkul, alacsony és szétszórt hajtásokat hoz, amelyek nem is magasodnak a gyepe fölé. Ritkán, elsősorban a Hegyalján és környékén pionírként is viselkedhetnek ezek a cserjefajok, ekkor felhagyott szőlők területén, de különösen a parcellák közötti garádokon vagy kőbányák peremén, meddőin alakulnak ki, viszonylag fajszegény, de egyértelműen sztyepecserjés karakterű állományok.

Jellemző fajok: Állományalkotó cserje a törpemandula (*Amygdalus nana*), a csepleszmegeggy (*Cerasus fruticosa*) és ma már főleg a hibridjei (*C. × eminens*, *C. × mohacsyana*), a jajrózsa (*Rosa spinosissima*), a parlagi (*R. gallica*), esetleg a nagylevelű rózsza (*R. jundzillii*, syn. *R. livescens*, állandósult átmeneti alak a *R. gallica* és a *R. canina* között) lehet. Ezek külön-külön és együttesen is megjelenhetnek. Egykor a csipkés gyöngyvessző (*Spiraea crenata*) is sztyepecserjést alkotott, de mára kipusztult eredeti termőhelyeiről. Ezekhez társulhatnak, de csak alárendeltebb szerepben, további szárazságtűrő cserjefajok, pl. az egybibés galagonya (*Crataegus monogyna*), a kökény (*Prunus spinosa*), a pukkanó dudafürt (*Colutea arborescens*), egyéb rózsafajok (*Rosa* spp.). A Mezőföld és a Mátra néhány pontján a sztyepecserjésekben előfordul a szirti gyöngyvessző (*Spiraea media*), illetve a fekete mádár (Cotoneaster niger s.l.) is.

Az elsősorban szegélyekben, ritkásabb foltokon található lágyszárú fajokból a sztyeprétekből, löszgyepekből származók közül említhető a pusztai csenkesz (*Festuca rupicola*), a deres tarackbúza (*Elymus hispidus*), az árva rozsnok (*Bromus inermis*), a pusztai meténg (*Vinca herbacea*), a borzas és a kardos peremizs (*Inula hirta*, l. *ensifolia*), a csattogó szamóca (*Fragaria viridis*), a tavaszi hérics (*Adonis vernalis*). A széleslevelű pázsítfüvek közül gyakori lehet a tolas szálkaperje (*Brachypodium pinnatum*), a csomós ebír (*Dactylis glomerata* s.l.). Jellemzőek az árvalányhajak (*Stipa* spp.) is. Az erdei-erdőssztyep-elemeket pl. a macskahere (*Phlomis tuberosa*), a nagyzezerjőfű (*Dictamnus albus*), a tarka nőszirm (*Iris variegata*), a szarvas kocsord (*Peucedanum cervaria*), a sarlós gamandor (*Teucrium chamaedrys*), a pirosló gólyaorr (*Geranium sanguineum*), a magyar repcsény (*Erysimum odoratum*) képviseli.

Elterjedés: A Kárpát-medence és Kelet-Európa jellegzetes élőhelye. Hazánkban a száraz erdőssztyep klímához, kontinentális csapadékjáráshoz és löszös üledéken kialakult talajokhoz köthető, ritka és kis ki-

terjedésű élőhelytípus. Mintegy 250 előfordulása ismert, az ország keleti felében, a hegylábi részeken és az Alföldön.

Leggyakoribb az Északi-középhegység területén (kb. 170 előfordulás, Hegyalja, Szerencsi-dombság, Cserhát, Bükk, Mátra, Cserhát, Börzsöny, Gödöllői-dombság szélei). 50 körüli alföldi előfordulása főleg a Mezőföld és a Békés-Csanádi-hát területére esik, de szórta többfelé máshol is megtalálható (pl. Duna-Tisza köze, Berettyó- és Körös-vidék, Nagykunság). Szórta megjelenik a Dunántúli-középhegység keleti felében (Budai-hegység, Gerecse, Velencei-hegység, Keleti-Bakony) és a Dél-Dunántúl keleti peremén (Tolnai-hegység, Baranyai-dombság).

Vegetációs és táji környezet: Leggyakrabban kőkényes-galagonyás cserjésekkel [P2b], félszáraz és szárazgyepekkel [H4, H3a, H5a, OC] mozaikosan jelenik meg. Tágabb táji környezetükre – napjainkban – hagyományos gyümölcsösök [P7], őshonos lombos fafajokkal elegyes idegenhonos erdők [RDb] és tölgyesek [M1, L2a, L2x] jellemzők. Mezőgyéken, löszméllyút-peremen önállóan, kizárólag szántóföldi környezetben is előfordulhat. Másodlagosan is kialakulhat, felhagyott szőlőkben, gyümölcsösökben, tölgyes irtásterületeken.

Alegységek, idetartozó típusok:

1. Törpemandulás cserjés.
2. Csepleszmelegyes cserjés (amennyiben nincs jelen egyéb, sziklai cserjefaj, elsősorban szirti gyöngyvesző

vagy madárbers, akkor kemény alapkőzetten is, de általában nem sziklás-sziklakibúvásos termőhelyen).

3. Gyakran a törpemandula és a csepleszmelegyes együtt alkot cserjést, esetleg más *Cerasus*-fajok és hibridek is jelen lehetnek (ez utóbbi különösen felhagyott szőlőkben-gyümölcsösökben jellemző).

4. *Rosa spinosissima* cserjések.

5. *Rosa gallica*, illetve *R. jundzillii* alacsony cserjései.

6. Olyan, elsősorban galagonya és/vagy kőkény uralta cserjések, amelyek kisebb, de még jelentős arányban (min. 20%) tartalmazzák a fent említett, sztyepecserjésekre jellemző cserjefajokat.

Nem idetartozó típusok:

1. A középhegységi, kemény alapkőzeteken kialakuló sziklai cserjések [M7].

2. A lösztölgyesek cserjeszintjében, szegélyében tenyésző ritkás *Amygdalus nana*, *Cerasus fruticosa*, *Rosa spinosissima*, *R. gallica* és *R. jundzillii* előfordulások.

3. Az igen kicsiny, 5 m² alatti kiterjedésű, bár önálló foltok.

4. A löszgyepekben, lejtősztyepréteken élő, a 50%-os zártságot el nem érő cserjés foltok.

5. Az erdőszegélyek 1,5-2 m-es vagy annál magasabb szegélycserjései [M8], amelyekben a sztyepecserjések jellemző cserjefajai hiányoznak vagy alárendelt szerepet játszhatnak.

6. A másodlagosan kialakuló töviskes (kőkényes-galagonyás cserjés), amelyben az *Amygdalus nana* és a többi jellemző cserje legfeljebb egy-két tővel képviselteti magát [P2b].

Parlagi rózsza (*Rosa gallica*) alkotta sztyepecserjés Máriaalom mellett

Természetesség: A természetesség megítélésében a fajkészleten kívül mérlegelendő az állományok mérete, eredete és táji környezete. Kisebb sztyepecserjés foltok mezsgyéken, völgyek szántófölddel határos peremlein, sztyepréteken néhány m²-es foltokként többfelé előfordulnak, de természetességük a kicsiny kiterjedés miatt általában nem éri el a 4-es értéket. Az állományalkotó cserjefaj(ok)on kívül a természetesnek tekinthető foltokban mindig jelen vannak erdősztyep- és sztyeprét-fajok, sokszor erősen alárendelt szerepben, ám néha jelentősebb borításra is szert tehetnek (pl. a *Phlomis tuberosa*, *Dictamnus albus*). Az állományok esetenként másodlagos vagy mesterséges (ültetett) eredetűek, ezekből a jellegzetes lágyszárú fajok hiányozhatnak. A természetes, ősi állományok az erdősztyep élőhely-komplexének részei, így erdőfoltokkal és sztyeprétekkel határosak. A másodlagos állományok lehetnek teljesen jellegtelenek és természetesen gazdagok is.

5-ös: Nagyobb (legalább 15-20 m²-es) kiterjedésű, fajgazdag állományok, többnyire sztyeprét vagy természetes erdő szomszédságában, sok nagyobb termetű, esetleg kórós lágyszárú kétszikűvel, erdősztyep- és sztyeprét-elemekkel.

4-es: Kisebb, 10-20 m² kiterjedésű, vagy erdősztyep-fajokban szegényebb állományok.

4-es: Néhány más cserjével elegyes állományok, amelyekben a nem karakter cserjefajok csak szubdomináns szerephez jutnak, sok a jellemző kétszikű faj.

3-as: Kis kiterjedésű, homogén cserjések, néhány jellegzetes lágyszárúval, pl. szántó peremén.

3-as: Igen kicsiny (5-10 m²-es), gyomos vagy éppen egy cserjefaj által uralt, sűrű (sokszor feltételezhetően másodlagos) állományok.

2-es: Az igen kicsiny (5-10 m²-es) ritkás (kevesebb, mint 50%-os záródású), erősen gyomos, esetleg özönfajokkal is terhelt (pl. akác, ördögcérna) állományok, bár ilyen, 2-es természetességű állomány csak ritkán fordul elő. A galagonyás, kőkényes cserjések, amelyek szórványosan tartalmaznak *Amygdalus*-t vagy *Cerasus fruticosa*-t, kis termetű *Rosa*-fajokat, egy-két erdősztyep fajt, azok még a P2b-be sorolandók.

Regenerációs potenciál: A regenerációs potenciál főképp az uralkodó cserjefaj vegetatív szaporodóképességétől és a rendelkezésre álló fajkészlettől függ. A jajrózsza, csepleszmegegy és törpe mandula lokális vegetatív terjedését több helyen megfigyelték, de kü-

Csepleszmegegy (*Cerasus fruticosa*) alkotta sztyepecserjés a Cserhát nyugati szélén

lőnböző intenzitással. A Hegyalján különösen gyakori jelenségről van szó, míg a tiszántúli területeken ez rendkívül ritka, kivételes. Az uralkodó cserjefajok vegetatív terjedése azonban még nem hozza létre az élőhely természetközeli foltjait, ahhoz a jellegzetes sztyepréti vagy erdőssztyep-fajok betelepülésére is szükség van.

Tapasztalatok azt mutatják, hogy erdőssztyep környezetben a regenerációs potenciál jobb, mint a mezsgyéken, kisebb peremeken növvő izolált állományoké. Ha a terület galagonyával, kökénnyel való becserjésedése nem fenyeget, a lágyszárú erdőssztyep növények aránya magas, a talaj eróziójának mértéke legfeljebb igen kicsi, akkor a cserjés regenerációs potenciálja jó.

A szántóföldekkel, vagy más művelt területekkel, akácosokkal határos sztyepecserjés foltok állandó zavarásnak, potenciálisan gyomosodásnak vannak kitéve. Ha túl keskenyek vagy rendszeresen égetik ezeket, akkor regenerációjuk visszafogott. A meredekebb lejtők sekélyebb termőrétegű talajain is nehezebben újul meg.

Ha a szomszédos élőhelyfolt gyepes, a talaj eróziója nem számottevő, a közvetlen szomszédságban az ál-

lományalkotó cserjék egészséges, nagy állományt alkotnak, és sok az erdőssztyep faj; vagy ha a cserjéssel szomszédos felhagyott szőlő-gyümölcsös kis területű, vagy erősen mozaikos, akkor a sztyepecserjés viszonylag könnyen kiterjedhet (regenerálódhat). Ha intenzív a legeltetés vagy más zavarás, számottevően erodálódik a talaj, akkor a terjedés esélye sokkal kisebb.

Növényföldrajzi okokból a legnagyobb regenerációs képességet az ország mai területének északkeleti részén éri el, míg nyugatra egyre gyengébb.

Irodalom: Bartha 2007, Bartha et al. 1995, 2004, Borhidi 2003, Borhidi & Kevey 1996, Borhidi & Sánta 1999, Bölöni & Horváth 1999, Csűrös 1973, Facsar 1981, 1982, 1983, Farkas & Kun 1998, Horvat et al. 1974, Jakucs 1972, Kevey 2008a, Kovács M. 1985, Kovács J. A. 2008c, Kun 2000, Molnár 2010, Morariu & Ularu 1981, Schneider-Binder 1972, Seregélyes 1997c, Soó 1927, 1946, 1947a, 1947c, 1951, 1960a, Szollát 1980, Zólyomi 1958, 1967c

Horváth András, Seregélyes Tibor, Molnár Csaba, Bölöni János, Csathó András István, Nagy József, Kun András, Molnár Zsolt, Bagi István